

# ПОЛІТИКА БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА БЕЗПЕКОВУ СИТУАЦІЮ НА БЛИЗЬКОСХІДНО-ЧОРНОМОРСЬКОМУ ПРОСТОРИ

**Замікула Микола Олександрович,**

*кандидат історичних наук,  
старший науковий співробітник*

*У статті* проаналізовано політику безпеки та оборони Турецької Республіки на сучасному етапі розвитку системи міжнародних відносин. Розглядаються основні виклики та загрози, що негативно впливають на перспективи стабільного розвитку Туреччини (курдський сепаратизм, радикальні ісламістські угруповання, громадянські конфлікти в Сирії та Іраку, протистояння регіональних центрів сили). Визначено завдання турецької безпекової політики, описано механізми їх реалізації. Досліджено тенденції розвитку безпекового сектору Туреччини (характер відносин з основними союзниками та партнерами і вплив на нього внутрішньополітичних трансформацій). Окремо схарактеризовано його військовий компонент у межах аналізу наявного стану збройних сил та окреслення перспективних проєктів їх модернізації. Підкреслено, що основною точкою докладання безпекових зусиль для Туреччини сьогодні є Близький Схід, тоді як інші регіони мають другорядне значення. Такий стан справ є не дуже задовільним для забезпечення національних інтересів України. Втім, наша держава має перспективи активізувати партнерство з Туреччиною в рамках співробітництва оборонно-промислових комплексів.

**Ключові слова:** Турецька Республіка, Близький Схід, політика безпеки та оборони, турецькі збройні сили, громадянська війна в Сирії, курдський сепаратизм, військово-промисловий комплекс, ІДІЛ.

**Zamikula Mykola**

## SECURITY POLICY AND DEFENSE OF THE TURKISH REPUBLIC AND ITS IMPACT ON SAFE SITUATION IN THE REGION OF THE MIDDLE EAST AND THE BLACK SEA

*The article* analyzes the policy of security and defense of the Republic of Turkey at the present stage of development of the international relations system. The main challenges and threats that negatively influence the prospects for Turkey's stable development (Kurdish separatism, radical Islamist groups, civil conflicts in Syria and Iraq, confrontation between regional centers of power) are considered. The tasks of the Turkish security policy are defined and the mechanisms for their implementation are described. Trends in the development of the Turkish security sector are being studied (the impact of internal political transformations and the nature of relations with key allies and partners on it). Special attention is given to its military component by analyzing the current situation of the armed forces and the identifying the promising projects for its modernization. It is emphasized that today the main point of application of Turkish security efforts is the Middle East. Other regions are considered of secondary importance. This is not satisfactory for ensuring the national interests of Ukraine. However, our state has prospects to intensify partnership with Turkey in the framework of cooperation between defense and industrial complexes.

**Keywords:** Turkish Republic, Middle East, security and defense policy, Turkish armed forces, civil war in Syria, Kurdish separatism, military-industrial complex, ISIS.

**Вступ.** Турецька Республіка є важливим учасником міжнародної системи. Її геополітичне розташування на стику Європи та Азії, з одного боку, визначає адекватність претензій на регіональне лідерство, а з іншого — збільшує кількість загроз (які визначають безпекове середовище) та пріоритетних напрямів зовнішньої політики для Анкари. У військовому контексті держава є одним із найпотужніших гравців, який реалізує масштабні проекти з підвищення обороноздатності та модернізації оборонно-промислового комплексу. Натомість близькість Туреччини до кордонів України та зацікавленість у проблемі Криму, що зумовлена етнічно-історичними причинами, актуалізує вивчення зовнішньополітичних та оборонних аспектів державної політики Анкари для вітчизняного експертного середовища.

**Метою статті** є аналіз актуальних тенденцій розвитку безпекового сектору політики Турецької Республіки в сучасних умовах у контексті його впливу на регіональне середовище.

**Аналіз наукових джерел і публікацій.** Ця тематика, попри її актуальність, недостатньо відображена в наукових працях вітчизняних та зарубіжних дослідників. Так, розробки західної наукової школи представлені перш за все книгою С. Ларрабі та Й. Лессера [4], доповіддю У. Лінча [5]. Ці дослідники послідовно висвітлюють еволюцію оборонної політики Туреччини на рубежі століть і на початку нового тисячоліття. Близькосхідне наукове середовище висвітлене в наукових працях М. Багрянніка [1], А. Барріні [2], А. Шаба-на [8], Хайдера Аділ Кадім Аль-Азаві [14; 15], які не лише акцентують увагу на конкретній політиці Анкари, але й вивчають її двосторонні відносини з іншими регіональними акторами. Серед представників наукового середовища країн, які становлять широке геополітичне оточення Туреччини, можна згадати публікації М. Манчхашвілі [20] та Л. Овсепяна [21], в яких аналізується специфіка турецьких відносин з окремими регіонами, у т. ч. у сфері військової кооперації. Окремо в цій історіографічній групі слід виокремити українських спеціалістів, які займаються цією проблематикою, — Б. Парахонського та Г. Яворську [23], М. Воротнюк [18; 19], Е. Ахмедову [16], В. Павленка, В. Бочарнікова, С. Свешнікова [22]. Основну увагу ці науковці приділяють впливу турецької політики на реалізацію українських інтересів як у глобальній площині, так і в специфічному

Чорноморському просторі. Актуальну інформацію щодо стану політики безпеки та оборони Турецької Республіки надають матеріали турецьких [3; 7; 11], катарських [6; 10] та іранських [12] масмедіа. Окремим джерелом є специфічна періодика з військової тематики [13; 17]. Важливим джерелом статистичної інформації щодо військового потенціалу турецьких збройних сил залишається щорічник «*The Military Balance*» [9].

---

## Безпекова політика Туреччини в контексті її зовнішньополітичних регіональних стратегій

---

Геополітичне розташування Туреччини на стику двох континентів — Європи та Азії, двох цивілізацій, трьох регіональних комплексів безпеки: європейського, близькосхідного та пострадянського [1; 3] — усе це робить її специфічним актором міжнародних відносин. Маючи потужний історичний бекграунд (османський досвід гегемонії й імперського панування та республіканську концепцію успішної модернізації/вестернізації), Анкара намагається реалізувати свої претензії на регіональне лідерство. Вона імплементує багатовекторну політику, що підпорядкована захисту національних інтересів у різних регіонах (на Близькому Сході, Чорноморському просторі, Балканах, у Центральній Азії, на Південному Кавказі), та намагається використати сучасні здобутки державного розвитку й історично-культурну спадщину.

Безпековий вимір діяльності турецької влади підпорядкований традиційній меті — захисту власних державних кордонів та прагненню забезпечити належну підтримку зовнішньополітичному курсу, що спрямований у рамках неоосманістської концепції на посилення ролі держави в системі міжнародних відносин. Це зумовлює своєрідну двозначність політики безпеки Туреччини. Одним із її напрямів є суто оборонний підхід до власної територіальної цілісності, спрямований проти дестабілізуючих чинників (на кшталт курдського сепаратизму). Іншим стає підтримка регіонального позиціонування держави, що вимагає активної участі в міжнародних процесах, які набувають дедалі більш нестабільного характеру.

Природно, що основну увагу сьогодні Анкара приділяє регіону Близького Сходу. Він є загальнови-знаним джерелом дестабілізації міжнародної сис-теми. Етнічні, політичні та релігійні конфлікти в ньому самі по собі становлять загрозу для країни, південні кордони якої напряму виходять до зон конфлікту – Сирії та Іраку. Претензія Туреччини на османську спадщину актуалізує цей напрям, оскільки втягує державу в протистояння з іншими претендентами на домінування в близькосхідному просторі – Саудівською Аравією та Іраном. Той факт, що сьогодні ці території знову стають ареною конкуренції великих держав, окремим фронтом у їхній боротьбі за статус та глобальне лідерство, поглиблює регіональну конфронтацію та створює нові загрози, що безпосередньо впливають на Туреччину. Визначальною рисою близькосхідного безпекового середовища є різноплановість і гетерогенність викликів та проблем, які, тим не менш, пов'язані між собою суперечностями та конфліктами, у рамках яких кілька сторін намагаються реалізувати власні інтереси. Участь Анкари в цій багатополарній регіональній конфронтації вимагає підвищеної уваги турецьких високопосадовців як до військового, так і до політичного інструментарію захисту власних цілей та надбань.

На відміну від Близького Сходу, північний кордон Туреччини – Чорноморський простір – протягом тривалого часу вважався стабільним регіоном. Утім, сьогодні він також переживає кризу. Важливою відмінністю є той факт, що в її основі лежить не низка протистоянь і конфліктів, а одне джерело – російська реваншистська політика, спрямована на відновлення Москви як беззаперечного глобального центру сили та повернення пострадянського простору під вплив Кремля. Анексія українського Криму в 2014 р. стала яскравим проявом такої політики. Російські агресивні дії дестабілізують Чорноморський простір, не лише мілітаризуючи його окремих учасників, а й привертаючи до нього увагу зовнішніх гравців. Це небажаний для Туреччини результат, адже ця країна завжди виступала за вирішення чорноморських питань безпекового характеру виключно у внутрішньому колі прибережних держав. Проблема Криму для турецької політики ще більше актуалізується етнічним фактором, оскільки захист прав кримськотатарського населення стає природним пріоритетом для Анкари в рамках реалізації концепції пантюркізму.

В інших регіонах Туреччина дотримується своїх традиційних цілей та стратегій. На Південному Кавказі її стратегічним партнером залишається

Азербайджан [23, с. 45]. Відповідно, важливе значення для безпекового планування Анкари становить вірмено-азербайджанський конфлікт навколо Нагорного Карабаху. Спроби нормалізувати відносини з Єреваном у межах т. зв. «футбольної дипломатії» зазнали невдачі, й у результаті конфронтація з Вірменією продовжується [20]. На Балканах Туреччина виступає гарантом захисту мусульманського населення регіону, підтримуючи стабільну військову співпрацю з Албанією. В Центральній Азії політика Анкари підпорядковується доктрині пантюркізму. Проте жорстка конкуренція з боку Російської Федерації та Китаю не дозволяє в повному обсязі використати етнічний фактор задля власного посилення [21]. Також в останні роки спостерігається підвищена увага Туреччини до Африканського континенту – своєрідними воротами до нього стає Сомалі, де надання допомоги Туреччиною центральному уряду стосується не лише економічної або гуманітарної сфери, але й безпекового середовища. Зокрема, у планах Туреччини відкриття в державі військової бази, де проходять підготовку місцеві військовослужбовці [8].

---

## Загрози та виклики безпеці Турецької Республіки

---

Основні безпекові загрози, які безпосередньо впливають на Туреччину, можна умовно поділити на дві групи. Перші – це ті, що пов'язані з глобальною кризою міжнародних відносин. Другі – ті, що мають регіональний, переважно близькосхідний характер.

Серед *глобальних викликів* привертають увагу такі.

1. Загострення протистояння євроатлантичної та євразійської концепцій. Реваншистська політика Російської Федерації активізувала конфлікт у цій конфігурації. Дипломатичне протистояння Заходу та Росії з питань України та Сирії створює як додаткові можливості, так і загрози для держав, що перебувають на стику двох центрів сили. Прискіпливої уваги Анкари вимагає той факт, що Туреччина протягом тривалого часу декларувала європейський курс та й досі є повноправним членом євроатлантичної системи колективної безпеки, водночас об'єктивно демонструючи більшу зацікавленість сьогодні близькосхідними справами і при цьому маючи свій специфічний, історично обґрунтований погляд на євразійство.

2. Загострення конфлікту мусульманського та християнського світів. Терористична загроза та міграційна криза певним чином загострили упередженість європейців проти мусульманського світу — до незгоди з розповсюдженими в ньому авторитарними тенденціями додалися побоювання радикалізації. Однією із жертв такої упередженості може стати Туреччина, європейські амбіції якої нині викликають скептичне ставлення з боку провідних політиків ЄС. Ісламізація самої Туреччини, яка відбувається паралельно з активізацією правих консервативних політичних сил у європейському просторі, розділяє ці сторони та створює основу для подальшого перегляду традиційної проєвропейської зовнішньополітичної концепції Анкари.

Серед *регіональних загроз* безпеці Туреччини слід виокремити такі.

1. Активізація курдського національного руху. Прагнення курдів створити власну державу впродовж десятиліть загрожують територіальній цілісності Туреччини. Проте в умовах сьогоденної дестабілізації на Близькому Сході вони мають кращі перспективи на реалізацію. При цьому цінність курдів як дієвої протидії Ісламській державі забезпечує їм певну підтримку від провідних міжнародних акторів. Громадянські конфлікти в Сирії та Іраку відкривають можливості для проживаючих на територіях цих держав курдів врешті-решт реалізувати свої державотворчі амбіції. Це, у свою чергу, надихає й турецьких курдів на продовження боротьби. Наслідком цього стає активізація терористичної діяльності останніх.

2. Розгортання активних дій радикальними ісламістами. Найширше це демонструє функціонування ІДІЛ. Утім, інші угруповання, що беруть участь у громадянській війні в Сирії, не дуже відрізняються від прибічників Ісламської держави. Анкару довго звинувачували у фактичному невтручанні у боротьбу з ісламістами. Навіть висловлювалися підозри, що Туреччина намагається використати їхні дії у власних цілях [5, с. 37]. Утім, сьогодні країна безпосередньо залучилась у протистояння, що актуалізує загрозу терористичних атак на її території.

3. Громадянські конфлікти біля південних кордонів країни. Навіть відкидаючи фактори ІДІЛ та курдів, війни в Іраку та Сирії несуть загрозу Туреччині. Від них страждає тюркське населення цих держав. Це актуалізує для Анкари проблему в контексті пантюркістської ідеології. Також громадянські війни спричинили масштабну

міграцію населення, один з маршрутів якої проходить через територію Туреччини, що також є дестабілюючим чинником.

4. Посилення позицій конкурентів у питаннях регіонального лідерства на Близькому Сході. Боротьба між Туреччиною, Іраном та Саудівською Аравією за домінування у регіональному лідерстві продовжується вже багато років [23, с. 13]. Останні успіхи режиму Асада, досягнуті за російської та іранської підтримки, демонструють зростаючий вплив Тегерана біля південних кордонів Туреччини. За рахунок контролю різних угруповань (найпотужнішим з яких залишається Хізбалла) перспективи створення т. зв. «шиїтського півмісяця», який забезпечить контроль Ірану на Близькому Сході, стають дедалі реальнішими.

---

## Принципи турецького стратегічного планування та завдання безпекової політики

---

Загалом турецька безпекова стратегія підпорядковується загальній концепції позиціонування держави на міжнародній арені. Вона утворюється з огляду на кілька чинників, що виступають своєрідною основою для формування державного стратегічного бачення.

1. Історична спадщина. У рамках концепції неосманізму, що була покладена в основу доктрини «стратегічної глибини» А. Давутоглу, Анкара намагається повернути свій вплив на просторі, що колись був під владою Османської імперії. Це в першу чергу перетворює Близький Схід — з його конфліктами та загрозами — на пріоритетний напрям реалізації державної політики. Також історична спадщина надає туркам певне «почуття величчя», що впливає на їхнє позиціонування на міжнародній арені та поведінку в рамках переговорного процесу [1, с. 4–5].

2. Релігійний чинник. Туреччина протягом тривалого часу була найуспішнішим прикладом вестернізованої та секуляризованої мусульманської країни. Втім, перебування при владі поміркованих ісламістів з Партії справедливості та розвитку внесло свої зміни в цю сферу. Повільна ісламізація держави стає важливим внутрішнім трендом, який має безпосередній вплив на відносини



як з сусідами, так і з глобальними партнерами. В цьому контексті це впливає й на безпекову складову державної політики [4, с. 9–10]. Як приклад можна навести погіршення відносин з традиційним регіональним партнером — Ізраїлем, яке відбулось у т. ч. через намагання Анкари апелювати до релігійної солідарності з арабським світом [15, с. 462].

3. Етнічна спорідненість. Концепція пантюркізму є одним із елементів турецького зовнішньополітичного курсу, який визначає політику країни щодо Центральної Азії, Південного Кавказу, деякою мірою — Близького Сходу та Чорноморського простору [22, с. 7]. В останньому випадку це має важливе значення для України, оскільки безпосередньо стосується ситуації в окупованому Росією Криму.

4. Геополітичне положення. Прагнення використати своє розташування на стику регіональних комплексів безпеки робить об'єктивно неможливим приєднання Туреччини виключно до одного з них [2]. Натомість країна має свої інтереси в різних геополітичних просторах та за будь-якої конфігурації сил виступатиме специфічним учасником інтеграційних процесів (як нині залишається своєрідною «білою вороною» у рамках НАТО).

Доктринальне забезпечення безпекової політики Туреччини відбувається у форматі затвердження т. зв. «Червоної книги». Цей документ переглядається кожні п'ять років. Його остання редакція була підготовлена в 2015 р. Необхідно підкреслити, що динаміка розвитку міжнародної системи (особливо — в регіональному форматі) актуалізує окремі виклики швидше, аніж відбувається модернізація офіційних концепцій.

Реалізація безпекової політики Турецької Республіки вимагає виконання низки важливих завдань у практичній сфері.

1. Недопущення реалізації державотворчих амбіцій курдів — як за рахунок турецької території, так і в сусідніх Сирії та Іраку [5, с. 13]. Туреччина активно застосовує силу проти курдських бойових підрозділів. Вона проводить спецоперації проти бойовиків Робітничої партії Курдистану, які з 2010 р. відновили свою терористичну діяльність, на власній території [19, с. 4]. Також Туреччина активізувала дії проти курдських націоналістів у сусідніх державах, користуючись внутрішньою нестабільністю в них. У політичній площині Анкара впевнено стоїть на позиції невизнання курдських

ініціатив щодо проголошення незалежності, яка проявляється в рамках усіх заходів, спрямованих на вирішення регіональної проблематики. Яскравим свідченням такого підходу є реакція на референдум, організований 25 вересня 2017 р. в Іракському Курдистані. Туреччина відреагувала на нього спеціальним урядовим засіданням, на якому був затверджений комплекс заходів, спрямованих на протидію курдській ініціативі, та військовими маневрами біля іраксько-турецького кордону, покликаними продемонструвати рішучість її намірів [12]. Водночас Анкара не відкидає й можливості порозуміння з окремими лідерами курдського руху — у цьому питанні протягом останніх років ставка робилась на президента Іракського Курдистану М. Барзані [5, с. 32].

2. Посилення впливу на південних кордонах держави — в Іраку та Сирії. У глобальному плані Анкара демонструє міжнародній спільноті свою зацікавленість у регіоні та необхідність рахуватися з її позицією з того чи іншого питання. Разом із Росією та Іраном Туреччина стоїть за переговорами в Астані щодо сирійського врегулювання — саме вони є дипломатичним прикриттям захисту безпекових інтересів Анкари. У військовому плані Туреччина намагається посилити позиції контрольованих нею повстанських угруповань та нівелювати вплив більш радикальних рухів — якщо не власними силами (піклуючись про імідж в ісламському світі), то за рахунок розподілу сфери інтересів з Москвою та Тегераном. Актуальною ініціативою в цій площині є початок воєнної операції проти ісламістів у сирійській провінції Ідліб, яка здійснюється турецькими військовими у співпраці з поміркованими повстанцями — Вільною Сирійською армією [6]. Щодо Іраку, то Турецька Республіка намагається використати курдське питання та історичні аспекти формування державних кордонів у своїх інтересах, претендуючи, у випадку подальшої децентралізації цієї держави, на певні територіальні надбання. Навряд чи йтиметься про пряму анексію територій, втім, їхнє закріплення як зони турецького впливу — цілком імовірне досягнення, якого прагне Анкара.

3. Посилення геополітичних позицій у регіоні «Великого Близького Сходу». Залучення до боротьби за регіональне лідерство в контексті протистояння з кількома конкурентами та за умов посилення регіональної нестабільності вимагає від Турецької Республіки адекватного маневрування та швидкого реагування на зміни в ситуації. Анкара намагається втрутитись у справи субрегіонів, які протягом останніх десятиліть залишалися поза

зоною її впливу. Насамперед ідеться про залучення Туреччини до кризи навколо Катару. Ще в 2015 р. між двома державами було досягнуто порозуміння щодо відкриття в Катарі турецької військової бази. В умовах блокади Дохи з боку арабських держав підтвердження президентом Р.Т. Ердоганом вірності старим домовленостям та висловлені слова підтримки катарському уряду стали важливим дипломатичним викликом позиції Саудівської Аравії та її союзників. Реалізована передислокація турецького контингенту в Катар надала цьому питанню військового контексту [10].

4. Продовження реалізації патронату над союзницькими тюркськими народами та етносами, навіть в умовах, коли така політика призводить до конфронтації з іншими сусідами. Йдеться про традиційний протягом останніх десятиліть вимір турецької зовнішньополітичної активності — підтримку союзницьких відносин з Азербайджаном (що має наслідком конфронтацію з Вірменією), забезпечення існування невизнаної Турецької Республіки Північного Кіпру (що загострює відносини з Грецією), спостереження за ситуацією в Криму з метою забезпечення дотримання прав кримськотатарського населення півострова.

---

## Політичні аспекти забезпечення безпекової стратегії Туреччини

---

Основним зовнішньополітичним елементом турецької безпекової політики залишається членство в євроатлантичній системі колективної безпеки [5, с. 53]. Однак Анкара продовжує виправдовувати свою репутацію члена Альянсу, що має особливу позицією. Актуальні процеси ісламізації держави та дипломатична конфронтація з Європою та США (спричинена звинуваченнями турецького режиму в нехтуванні правами людини та відповідною реакцією у вигляді пошуку західного сліду в спробі військового перевороту 2016 р.) створюють проблеми принципам євроатлантичної єдності. Членство в НАТО поступово втрачає популярність у турецькому суспільстві. Реальних перспектив для радикальної зміни євроатлантичного курсу в політиці Анкари зараз немає, втім, існуючі розбіжності вже заважають практичним аспектам співробітництва із союзниками (прикладом може служити евакуація німецького військового контингенту з авіабази Інджирлік) [3].

Європейський вектор зовнішньої політики Анкари протягом тривалого часу вважався пріоритетним [14]. Американський дипломат Р. Холбрук заявляв з приводу важливості Туреччини для Європи, що ця держава «перебуває на перехресті практично кожного питання, що має велике значення для європейського континенту, включаючи НАТО, Балкани, Кіпр, Егейське море» [16, с. 60]. Сьогодні відносини ЄС та Туреччини переживають кризу. Домовленість щодо безвізового режиму в обмін на допомогу у вирішенні проблеми біженців, архітектором якої був колишній прем'єр-міністр Туреччини Ахмет Давутоглу, так і не була реалізована [5, с. 48–49]. Натомість Європейський Союз виступає з жорсткою критикою внутрішньополітичних перетворень у цій країні, звинувачуючи турецьку владу в авторитаризмі та згортанні громадянських свобод. Конфлікт набув нових форм, коли Нідерланди відмовили у в'їзді турецьким високопосадовцям, які хотіли виступити перед діаспорою в рамках підготовки до конституційного референдуму. Німеччина надала притулок кільком офіцерам турецької армії, яких влада звинувачує в участі у спробі військового перевороту влітку 2016 р.

Інші європейські держави також критикують турецьку владу. Так, австрійський політик С. Курц заявив, що Туреччина перейшла червону межу й не може розглядатися як кандидат на членство в ЄС. У відповідь на це Анкара вєтувала австрійську співпрацю з Організацією Північноатлантичного договору. За таких умов перспективи європейської інтеграції Турецької Республіки стають примарними.

Відносини Турецької Республіки з давнім стратегічним партнером — Сполученими Штатами Америки — зазнали загострення за часів попередньої адміністрації в Білому домі. Влада Туреччини звинувачувала Вашингтон у втручанні у внутрішні справи держави та наданні притулку Ф. Полену, якого Анкара вважає організатором невдалого воєнного перевороту та намагається притягнути до відповідальності. Натомість адміністрація Б. Обама критикувала авторитарний стиль керівництва Реджепа Таїпа Ердогана. Сторони мали розбіжності щодо сирійського питання — особливе невдоволення Туреччини викликає підтримка американцями курдських збройних формувань.

Результати президентських виборів у Сполучених Штатах змінили підходи та пріоритети Білого дому щодо зовнішньої та безпекової політики, відкриваючи можливість розпочати партнерство з нової

сторінки. Проте на сьогоднішній день позитивних зрушень у цій сфері не спостерігається. Натомість американо-турецькі відносини зазнали нової стадії загострення, що виявилось у взаємній відмові видавати громадянам в'їзні візи — як реакція на затримання в Туреччині співробітника американського дипломатичного представництва за підозрою у зв'язках з Ф. Голеном. З цього приводу президент Туреччини Р.Т. Ердоган допустив різкі висловлювання в бік США, критикуючи Вашингтон за те, що той пішов на поводу в американського посла в Анкарі, який і був ініціатором жорсткої американської відповіді на зазначений вище арешт.

Турецько-російські відносини перебувають у статусі нестійкого партнерства. Енергетичний сектор Туреччини залежить від російських партнерів, які постачають основну частину енергоресурсів та задіяні в побудові турецької атомної електростанції [5, с. 45]. Актуалізує цей напрям співробітництва проект «Турецький потік». Активізується оборонне партнерство — тут важливим елементом двосторонніх контактів є анонсована домовленість про закупівлю російських комплексів ППО [7]. Водночас Анкара та Москва мають різні погляди на перспективи вирішення сирійського конфлікту. Підтримка Росією режиму Б. Асада та загравання з курдським національним рухом викликають справедливу критику з турецького боку. Хоча інцидент зі знищенням російського літака Су-24 у повітряному просторі Туреччини вважається вичерпаним, а переговори у форматі Москва — Анкара — Тегеран створюють образ формування своєрідного тристороннього партнерського союзу, криза у відносинах не минула безслідно [23, с. 46]. Особливо це стосується громадської думки в Турецькій Республіці, де варварські методи ведення бойових дій російського контингенту в Сирії (у т. ч. проти туркоманів, етнічно близького туркам народу) формують негативний імідж РФ. Яскравим наслідком цього стало вбивство російського посла в Туреччині Андрія Карлова 19 грудня 2016 р.

---

## Військові аспекти забезпечення безпекової стратегії Туреччини

---

Традиційно турецькі збройні сили вважаються одними з найбільш підготовлених та найкраще оснащених в європейському просторі [9]. Вони до останнього часу посідали особливе місце

в житті турецького суспільства. Військова служба для чоловіків була необхідною умовою для повноцінного життя в країні та реалізації всіх своїх прав. У суспільстві було сформовано образ армії як головного захисника надбань Атаатюрка. Неодноразові втручання армії в політичне життя країни наочно демонстрували її вплив у внутрішньополітичному середовищі [5, с. 11–12]. Беручи участь у контртерористичній операції проти курдських сепаратистів, збройні сили Туреччини набули певного бойового досвіду. Проте тенденції розвитку ХХІ ст. нівелюють ці чинники. Цілеспрямована політика режиму Ердогана мала на меті зниження ролі армії в суспільстві. Переслідування, ініційовані в рамках судових справ «Ергенекон» та «Кувалда», підірвали потенціал військових сил. Розгорнуті після невдалого воєнного перевороту 2016 р. репресії ще більше загрожують боєздатності турецької армії [5, с. 17–18].

Протягом останніх років турецькі збройні сили отримали можливість на практиці продемонструвати свої навички. Ідеться не лише про антитерористичну операцію проти курдських повстанців, а й про турецьке втручання у громадянський конфлікт в Сирії. Обмежене турецьке вторгнення (в рамках розпочатої в серпні 2016 р. воєнної операції «Щит Євфрату») завершилось звільненням від бойовиків ІДІЛ міста Ель-Баб та прилеглих районів Північної Сирії. Експерти по-різному оцінюють його результати та боєздатність турецької армії. Остання понесла втрати в людях та техніці, що спричинило критичні висловлювання щодо її потенціалу [5, с. 39]. З іншого боку, турецькі збройні сили виявилися втягнутими в конфлікт з підготовленим та мотивованим ворогом, який тримав у страху весь Близький Схід. До цього слід додати політичні обмеження, які стримували військове командування в реалізації операції — безумовно, їхня відсутність дозволила б військовим краще реалізувати свій потенціал.

Серед основних тенденцій, які характеризують розвиток турецької безпекової політики та підвищення обороноздатності національних збройних сил в сучасних умовах, слід зазначити такі.

1. Реалізація курсу на підтримку національної оборонної промисловості з метою зниження рівня залежності від закордонних партнерів за рахунок прийняття на озброєння повністю вітчизняних розробок. Ця мета послідовно та незмінно реалізовується турецькою владою. На сьогоднішній день в окремих галузях відповідної сфери досягнуті значні успіхи. Ідеться про електронні



системи, легку бронетехніку тощо. На практиці гарним прикладом сприяння розвитку вітчизняних потужностей можна вважати ситуацію із військовими корабельнями — турецька влада неодноразово підписувала контракти з іноземними компаніями, віддаючи перевагу їхнім проектам за умови, що частина кораблів за контрактом буде побудована у самій Туреччині. За рахунок цього відповідний національний сектор збагачувався досвідом та кваліфікованими кадрами. Врешті-решт він був підготовлений для розробки вже власних проектів. Саме це дало можливість для реалізації програми *MILGEM*, т. зв. «народного корабля», та інших ініціатив. На відповідних умовах пропонується здійснювати і оновлення підводного флоту Туреччини, з прицілом на перехід до самозабезпечення у недалекому майбутньому. Побудова ударного десантного корабля у співпраці з іспанським концерном *Navantia* також передбачає активне залучення вітчизняних компаній [11]. Втім, турецький військово-промисловий комплекс усе ще не здатний самостійно, без співпраці із зарубіжними партнерами, забезпечувати національні збройні сили сучасними зразками озброєння.

2. Погіршення відносин з європейськими та євроатлантичними партнерами, яке загрожує реалізації низки спільних проектів. Сучасні тенденції розвитку Турецької Республіки сприймаються на заході як антидемократичні та такі, що порушують основні принципи цивілізованого державного управління. Реформа, призначена перетворити державу на президентську республіку, характеризується як безкровний переворот та узурпація влади режимом Реджепа Тайпа Ердогана. Тиск на опозицію, який активізувався після невдалої спроби воєнного перевороту в липні 2016 р., розглядається як ознака авторитарності методів управління офіційної Анкари. Остання лише підливає масла у вогонь войовничою риторикою, яка вже призвела до дипломатичного конфлікту з Нідерландами, Німеччиною та Австрією, ставлячи під сумнів європейські перспективи держави. Це несе пряму загрозу співпраці між Туреччиною та Європою в різних сферах, у т. ч. у військово-промисловій. Так, реалізація амбітного проекту прийняття на озброєння нового основного бойового танку турецького виробництва *Altay* опинилась під загрозою в умовах розриву турецько-австрійської співпраці, яка мала забезпечувати постачання австрійських двигунів для цієї бойової машини [13].

Вплив на оборонний сектор внутрішньополітичних процесів та особистих конфліктів у межах турецької еліти. Радикальні трансформації в державі,

ініційовані Партією справедливості та розвитку, підвищують рівень конфліктності суспільства, активізують протистояння прибічників та опонентів Р.Т. Ердогана. Режим намагається консолідувати свої сили і активно витісняє з політичного та економічного життя конкурентів (конфлікт з Ф. Гюленом — давнім союзником Ердогана — теж можна розглядати в контексті цих категорій).

Актуальне реформування системи державної влади, здійснене протягом останніх років та підсумоване квітневим референдумом щодо конституційних змін, звужує сферу компетенції військового командування — традиційного центру сили в політиці Туреччини, та посилює контроль політичного керівництва за його діяльністю. Навколо особи президента Р.Т. Ердогана також формується коло довірених осіб (у т. ч. членів його родини), які користуються підтримкою влади. Інші представники політичних та бізнесових кіл не користуються такою прихильністю, що веде до послаблення їхніх позицій на ринку. Як приклад можна навести ситуацію з суднобудівною компанією *RMK Marine*, яка виграла тендер на будівництво кількох кораблів за проектом *MILGEM* та готувала свій проект універсального десантного корабля для турецького ВМФ. За неофіційними даними, саме особистий конфлікт Ердогана з власниками компанії — впливовою родиною Коч — призвів до анулювання результатів конкурсу та передачі замовлення державним корабельням [17]. З тієї ж причини під сумнівом опинилась і реалізація програми модернізації турецького танкового парку за рахунок проекту *Altay*, оскільки його розробник — компанія «Откар» — також є частиною холдингу родини Коч.

---

## Українсько-турецьке партнерство в контексті безпекової стратегії Анкари

---

Україна безперечно залишається важливим партнером для Туреччини. Перш за все йдеться про торгівлі відносини в рамках перспектив формування зони вільної торгівлі, спрощення режиму перетину кордону, співпраці оборонно-промислового комплексу [18]. Проте цей напрям зовнішньої політики Туреччини не може вважатися основним або стратегічним через об'єктивні обставини: радикальну трансформацію політичної системи, події на Близькому Сході та кризу



у відносинах із ЄС, які вимагають від Анкари більше уваги, аніж співпраця з Києвом.

Стратегічне значення Туреччини для України визначається її географічним положенням, а не політичною системою. За будь-яких умов Анкара залишається для Києва важливим регіональним партнером, з яким варто рахуватися. Відносини нашої держави з Турецькою Республікою мають підпорядковуватися прагненню отримати максимальні результати від двосторонньої співпраці, а не логіці реалізації євроатлантичного або європейського курсів.

Турецька Республіка займає доволі стриману позицію стосовно кризи в Україні. Попри задекларовану підтримку територіальної цілісності нашої держави, вона не приєднується до антиросійських санкцій та наголошує на важливості діалогу з Москвою [22, с. 6]. Відносини Туреччини з РФ характеризуються як повернення до співпраці (партнерство в енергетичній галузі та спільні маневри військово-морських сил двох країн), так і невирішеністю ключових проблемних питань (сирійського та курдського). Таким чином, Туреччина не є антиросійським союзником України. Проте її допомога – в першу чергу в контексті тюркської солідарності, що вимагає від Анкари посиленої уваги до захисту прав кримських татар на анексованих Росією територіях, – може стати в нагоді для Києва в рамках відбиття російської агресії. Найбільш актуальний позитивний прояв такої позиції Туреччини – це її роль у звільненні кримськотатарських лідерів А. Чийгоза та І. Умерова з російського ув'язнення.

Турецька Республіка залишається важливим та перспективним партнером для України в різних сферах, про що свідчить низка ініційованих та реалізованих ініціатив. Відбувається налагодження контактів у сфері оборонної промисловості. У цьому контексті можна згадати домовленість із турецькою компанією *Aselsan* про постачання Збройним Силам України систем зв'язку; меморандум щодо оснащення українських літаків виробництва «Антонова», котрі мають стати частиною вітчизняної системи дальнього виявлення та управління, турецьким радіоелектронним

обладнанням; переговори щодо поставок українських двигунів для турецького танка *Altay*; угоду про співпрацю з турецьким виробником вибухових речовин та боєприпасів *МКЕК*, яка має допомогти подолати дефіцит забезпечення ЗСУ; домовленості про співпрацю у сфері розробки різних моделей безпілотних літальних апаратів.

## Висновки

Політика безпеки та оборони Туреччини розвивається сьогодні з огляду на актуальні регіональні виклики, стратегічне бачення Анкарою власного місця в системі міжнародних відносин та внутрішньополітичні трансформації в турецькій державі. Військова потужність та геополітичне положення роблять країну важливим гравцем, з позицією якого варто рахуватися при вирішенні регіональних проблем. Втім, загострення окремих тенденцій (посилення позицій Партії справедливості та розвитку, погіршення відносин з євроатлантичними партнерами, проблеми в реалізації окремих перспективних проектів модернізації збройних сил) мають негативний вплив на безпековий сектор Туреччини. Вони заважають її перетворенню на реального регіонального лідера, потенційне джерело стабілізації Близько-східно-Чорноморського простору.

Для України концентрація турецької уваги навколо близькосхідної проблематики становить проблему. Особливо це стосується перспектив поглиблення порозуміння між Москвою та Анкарою, досягнуте в рамках сирійського питання. Для нашої держави більш корисним було би підсилення Чорноморського та Кавказького векторів політики Анкари та дистанціювання Туреччини від Російської Федерації. Втім, Київ має змиритися, що Турецька Республіка, залишаючись важливим діловим партнером, не є стратегічним союзником для нашої держави у протистоянні з РФ. Найбільше, на що Україна може сподіватися від контактів з турецьким безпековим сектором, – це залучення до конкретних практичних проектів у рамках партнерства підприємств оборонно-промислового комплексу та обмежена допомога в кримському питанні, безпосередньо пов'язана з тюркською солідарністю.

## Список використаних джерел

1. Bagriyanik M. Turkey's Security Policy. Regional Security Policy with Syria, Iraq, Iran, and Israel // Academia – 11.16.2014. – 16 p. – Режим доступу : [https://www.academia.edu/11535179/TURKEYS\\_SECURITY\\_POLICY](https://www.academia.edu/11535179/TURKEYS_SECURITY_POLICY)
2. Barrinha A. The Ambitious Insulator: Revisiting Turkey's Position in Regional Security Complex Theory // Mediterranean Politics. – 2013. – P. 165–182.

3. Germany: Military completely out of ncirlik base [Електронний ресурс] // Daily Sabah. — Режим доступу : <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2017/09/29/germany-military-completely-out-of-incirlik-base>
4. Larrabee F.S., Lesser I.O. Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty. — Santa Monica, CA : RAND, 2003. — 218 p.
5. Lynch W.R. From 2002–2017, to What Extent has Turkish Security Policy Been Effective. — US Army School for Advanced Military Studies Fort Leavenworth United States, 2017. — 71 p.
6. Rebels: Turkey operation in Idlib likely to go smoothly [Електронний ресурс] / Al Jazeera. — Режим доступу : <http://www.aljazeera.com/news/2017/10/rebels-turkey-operation-idlib-smoothly-171009084355699.html>
7. Russia gets ‘advance payment’ from Turkey for S-400 [Електронний ресурс] / Anadolu Agency. — Режим доступу : <http://aa.com.tr/en/europe/russia-gets-advance-payment-from-turkey-for-s-400/922739>
8. Shabana A. Dimensions of the Turkish Role: Reasons Behind Turkey’s Military Base in Somalia [Електронний ресурс] // Future for Advances Research and Studies. — Режим доступу : <https://futureuae.com/m/Mainpage/Item/2686/dimensions-of-the-turkish-role-reasons-behind-turkeys-military-base-in-somalia>
9. The Military Balance – 2017. — London, Taylor and Francis. — 576 p.
10. Turkey and Qatar carry out joint military exercises [Електронний ресурс] / Al Jazeera. — Режим доступу : <http://www.aljazeera.com/news/2017/08/turkey-qatar-carry-joint-military-exercises-170808092759503.html>
11. Turkey builds indigenous helicopter ship to be ‘national flagship’ in 2021 [Електронний ресурс] // Hurriyet Daily News. — Режим доступу : <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-builds-indigenous-helicopter-ship-to-be-national-flagship-in-2021.aspx?pageID=238&nID=93398&NewsCatID=344>
12. Turkey vows security, economic measures against Kurdish independence referendum [Електронний ресурс] / Press TV. — Режим доступу : <http://www.presstv.com/Detail/2017/09/23/536240/turkey-yildirim-kurdish-independence>
13. Turkey’s Altay MBT project hit by engine technology transfer issues [Електронний ресурс] // IHS Jane’s Defence Weekly. — Режим доступу : <http://www.janes.com/article/67104/turkey-s-altay-mbt-project-hit-by-engine-technology-transfer-issues>
14. Аль-Азаві Хайдер Аділ Кадім. Євроінтеграційний курс Турецької Республіки в контексті її безпекової політики // Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Серія «Міжнародні відносини». — 2014. — № 4. — 14 с.
15. Аль-Азаві Хайдер Аділ Кадім. Турецько-ізраїльські відносини й проблеми регіональної безпеки // Гілея : наук. вісник. — 2016. — № 107. — С. 458–463.
16. Ахмедова Е. Перспективи інтеграції Туреччини у сферу зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу // Південноукраїнський правовий часопис. — 2014. — № 4. — С. 56–62.
17. Верфи царя Эрдогана [Електронний ресурс] // Военно-промышленный курьер. — Режим доступу : <http://cast.ru/comments/verfi-tsarya-erdogana.html>
18. Воротнюк М. Аудит зовнішньої політики: Україна-Туреччина. — К., 2016. — 32 с.
19. Воротнюк М. Туреччина: регіональний гравець з глобальними амбіціями // Україна у міжнародних відносинах. Цілі, інструменти, перспективи. — Компас 2020. — К., 2010. — 14 с.
20. Манчхашвили М. Турция и безопасность Южного Кавказа: «платформа стабильности и сотрудничества на Кавказе» // Центральна Азия и Кавказ. — 2010. — Т. 13, вып. 4. — С. 100–107.
21. Овсепян Л. Военно-политические аспекты сотрудничества Турции со странами Центральной Азии: общая динамика развития // Центральна Азия и Кавказ. — 2010. — Т. 13, вып. 2. — С. 93–100.
22. Павленко В.І., Бочарніков В.П., Свешніков С.В. Політика безпеки і воєнно-політичні відносини Туреччини // Наука і оборона. — 2015. — № 1. — С. 3–8.
23. Парахонський Б.О., Яворська Г.М. Системна криза міжнародної безпеки: близькосхідно-чорноморський простір. — К. : НІСД, 2016. — 52 с.

## References

1. Bagriyanik, M. (2014). Turkey’s Security Policy. Regional Security Policy with Syria, Iraq, Iran, and Israel. *Academia*. Retrieved from [https://www.academia.edu/11535179/TURKEYS\\_SECURITY\\_POLICY](https://www.academia.edu/11535179/TURKEYS_SECURITY_POLICY) [in English].
2. Barrinha, A. (2013). The Ambitious Insulator: Revisiting Turkey’s Position in Regional Security Complex Theory, *Mediterranean Politics*, 165–182 [in English].
3. Germany: Military completely out of ncirlik base. *Daily Sabah*. (2017, Sept. 29). *dailysabah.com*. Retrieved from <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2017/09/29/germany-military-completely-out-of-incirlik-base> [in English].
4. Larrabee, F.S., & Lesser, I.O. (2003). Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty. Santa Monica, CA: RAND [in English].
5. Lynch, W.R. (2017). From 2002–2017, to What Extent has Turkish Security Policy Been Effective. US Army School for Advanced Military Studies Fort Leavenworth United States [in English].

6. Rebels: Turkey operation in Idlib likely to go smoothly. *Al Jazeera*. (n. d.). *aljazeera.com*. Retrieved from <http://www.aljazeera.com/news/2017/10/rebels-turkey-operation-idlib-smoothly-171009084355699.html> [in English].
7. Russia gets «advance payment» from Turkey for S-400. *Anadolu Agency*. (n. d.). *aa.com.tr*. Retrieved from <http://aa.com.tr/en/europe/russia-gets-advance-payment-from-turkey-for-s-400/922739> [in English].
8. Shabana, A. Dimensions of the Turkish Role: Reasons Behind Turkey's Military Base in Somalia. *Future for Advances Research and Studies*. (n. d.). *futureuae.com*. Retrieved from <https://futureuae.com/m/Mainpage/Item/2686/dimensions-of-the-turkish-role-reasons-behind-turkeys-military-base-in-somalia> [in English].
9. The Military Balance – 2017. (2017). London, Taylor and Francis [in English].
10. Turkey and Qatar carry out joint military exercises. *Al Jazeera*. (n. d.). *aljazeera.com*. Retrieved from <http://www.aljazeera.com/news/2017/08/turkey-qatar-carry-joint-military-exercises-170808092759503.html> [in English].
11. Turkey builds indigenous helicopter ship to be «national flagship» in 2021. *Hurriyet Daily News*. (n. d.). *hurriyetdailynews.com*. Retrieved from <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-builds-indigenous-helicopter-ship-to-be-national-flagship-in-2021.aspx?pageID=238&nID=93398&NewsCatID=344> [in English].
12. Turkey vows security, economic measures against Kurdish independence referendum. *Press TV*. (2017, Sept. 23). *presstv.com*. Retrieved from <http://www.presstv.com/Detail/2017/09/23/536240/turkey-yildirim-kurdish-independence> [in English].
13. Turkey's Altay MBT project hit by engine technology transfer issues. *IHS Jane's Defence Weekly*. (n. d.). *janes.com*. Retrieved from <http://www.janes.com/article/67104/turkey-s-altay-mbt-project-hit-by-engine-technology-transfer-issues> [in English].
14. Al-Azavi, Hajder Adil Kadim. (2014). Jevrointegraciyni kurs Tureckoi Respubliki v konteksti ii bezpekovoii polityky [Euro-integration course of the Republic of Turkey in the context of its security policy]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchanka. Seriya «Mizhnarodni vidnosyny» – Bulletin of the Taras Shevchanko National University of Kyiv. «International Relations» Series, 14, 14* [in Ukrainian].
15. Al-Azavi, Hajder Adil Kadim. (2016). Turecko-izraillski vidnosyny i problemy regionalnoi bezpeky [Turkish-Israeli relations and problems of regional security]. *Hileia – Gilea, 107, 458–463* [in Ukrainian].
16. Ahmedova, E. (2014). Perspektivy intehratsii Turechchyny u sferu zovnishnoi polityky ta polityky bezpeky Yevropeiskoho Soiuzu [Prospects for the Turkish integration into the sphere of foreign and security policy of the European Union]. *Pivdenoukrainskyi pravovyi chasopys – Southern Ukrainian Legal Journal, 4, 56–62* [in Ukrainian].
17. Verfi caria Erdogana [Shipyards of King Erdogan]. *Voенно-promyshlennyi kurer – Military Industrial Courier*. (n. d.). *cast.ru*. Retrieved from <http://cast.ru/comments/verfi-tsarya-erdogana.html> [in Russian].
18. Vorotnyuk, M.O. (2016). Audit zovnishnoi polityky: Ukraina-Turechchyna. Diskusiyina zapiska [Foreign Policy Audit: Ukraine-Turkey. Discussion Paper]. Kyiv [in Ukrainian].
19. Vorotniuk, M.O. (2010). Turechchyna: rehionalnyi gravec z hlobalnymy ambitsiiamy [Turkey: a regional player with global ambitions]. *Ukraina u mizhnarodnykh vidnosynakh. Tsili, instrumenty, perspektyvy – Kompas 2020 – Ukraine in international relations. Goals, tools, perspectives – Compass 2020*. Kyiv [in Ukrainian].
20. Manchhashvili, M. (2010). Turtsiia i bezopasnost Yuzhnogo Kavkaza: «platforma stabilnosti i sotrudnichestva na Kavkaze» [Turkey and the Security of the South Caucasus: "Platform for Stability and Cooperation in the Caucasus"]. *Tsentralna Azija i Kavkaz – Central Asia and Caucasus, 13:4, 100–107* [in Russian].
21. Ovsepyan, L. (2010). Voенно-politicheskie aspekty sotrudnichestva Turtsii so stranami Tsentralnoy Azii: obschaia dinamika razvitiia [Military-political aspects of cooperation of Turkey with the countries of Central Asia: the general dynamics of development]. *Tsentralna Azija i Kavkaz – Central Asia and Caucasus, 13:2, 93–100* [in Russian].
22. Pavlenko, V.I., Bocharnikov, V.P., & Sviesnikov, S.V. (2015). Polityka bezpeky i voенно-politychni vidnosyny Turechchyny [Security policy and military-political relations of Turkey]. *Nauka i oborona – Science and Defense, 1, 3–8* [in Ukrainian].
23. Parahonskyi, B.O., & Yavorska, G.M. (2016). *Sistemna kryza mizhnarodnoi bezpeky: blyzkoshidno-chornomorskyi prostir* [Systemic crisis of international security: Middle East and Black Sea space]. Kyiv: NISS [in Ukrainian].